

alltför långa hänvisningar och förkortningar inlagda där. Illustrationerna ligger dessutom för sig och inte insprängda i texten, där de kunnat förbättra läsintrycket genom att lätta upp textmassan. Dessa brister till trots är dock *Swedish Folklore Studies in Finland 1828–1918* ett välkommet tillskott till folkloristikens historia i Norden.

Agneta Lilja, Huddinge

Eva Carlsson Werle: *Vålnaden går före ... Folktron om själen*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2010. 213 s., ill. ISBN 978-91-7331-341-4.

Folktroföreställningar om varsel, gengångare och andra folktroväsen är ett bekant ämne för en folklorist. Det har skrivits en hel del böcker på temat, både vetenskapliga och populära framställningar. Ämnet intresserar såväl studenter, media som gemene man vare sig det handlar om föreställningar om spöken eller synen på häxor. Eva Carlsson Werles bok om själens folktro behandlar ett mycket bekant ämne samtidigt som den har en annan ingång än folkloristiska studier brukar ha. Folklorister har fokuserat på föreställningarna genom begrepp såsom ödet och lyckan eller med fokus på övernaturliga väsen. Carlsson Werles ingång till att studera folktroföreställningar, om hur människan föreställt sig världen för 100 eller 150 år sedan, är föreställningar om själen. Hon gör det med utgångspunkt i ett begrepp vård (eller vålnad) som borde ha introducerats och problematiserats ytterligare. Hon läser alltså det arkiverade folkminnesmaterialet med fokus på trosföreställningar om själen. Det här kan ses som något kreativt, som ett sätt att studera ett gammalt material på ett nytt sätt.

Carlsson Werle är religionshistoriker och basen för denna, relativt populärt hållna, bok är en uppsats i religionshistoria vid Stockholms universitet. Detta gör att hon dels tar upp folkloristisk forskning kring folktroföreställningar, dels utgår från religionsantropologiska forskningsrön om själsföreställningar (bl. a. Åke Hultkrantz, Ivar Paulson och Ernst Arbman). Det är antagligen också hennes religionshistoriska utgångspunkt som gör att jag uppfattar att bekanta teman behandlas på ett fräscht sätt. Vem som är tänkt läsare av boken förblir aningen oklart, men med tanke på bokens stil är målgruppen sannolikt en relativt bred allmänhet med intresse för det förgångna och/eller det övernaturliga. Boken skulle ha varit betjänt av en mera ingående inledning med problematisering av målgrupp, men också

av själva temat och materialet som ligger till grund för studien.

Det är med hög igenkänning som jag läser bokens olika kapitel. Läsaren får ta del av varsel, människans frisjäl, här kallad för vården, blodet som människans livssjäl, andan i andedräkten och skendöda. I ett avsnitt som handlar om hur själen kan gå ut och in kan man ta del av en sårbar själ, och det onda som speciellt de nyfödda barnen var utsatta för. Vi kan också läsa om makt- och modstulna människor och djur med utgångspunkt i tanken om lyckan som en begränsad entitet. Vidare behandlar hon föreställningar om människor med kunskap om konsten att gå ut ur sig själva, en själens resa, samt föreställningen om hur människor kunde bli sjuka på grund av onda tankar eller blickar. Andra kapitel handlar om hugen, föreställningar om att vissa personer hade förmågan att göra själsresor, om skuggan som en bakvänd vård och det själlösa dö'folket, dvs. spöken och gengångare.

Exemplen som författaren ger är ur arkivens gömmor, dvs. ur det folkminnesmaterial som upptecknades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. En svaghet i framställningen är att läsaren inte får ta del av hur frekvent förekommande de olika föreställningarna var. De framställs som enstaka berättelser från olika trakter i Sverige och Svenskfinland utan koppling till de studier om sägenkomplex som finns. Det här har antagligen att göra med att författaren önskat presentera materialet på ett populärvetenskapligt och läsarvänligt sätt.

Det mest givande i studien är en sammanfattning av föreställningar om själen med människans livstid som utgångspunkt. Själens inträde sker, i Carlsson Werles framställning, i etapper från en livssjäl som stiger in i fostret, den övriga själen som introduceras i samband med dopet och resten av själen som gör människan fullkomlig, en vård med personlighet och psyke. På motsvarande vis sker själens utträde i etapper med dödsvarsel som första tecken då själen lämnar människan tillfälligt, vården och livssjälen lämnar kroppen i samband med dödsfall för att i samband med begravning förvandla själen till ett slags dödsväsen. Bokens sista kapitel handlar om folktrons respektive kristendomens syn på själen. Detta avsnitt kunde med fördel ha lagts i början av boken eftersom det är ytterst centralt vad som avses med folktro och hur denna skiljer sig från kyrkans uppfattningar om själen i en studie som denna. I en kort avslutning sammanfattar författaren föreställningarna om själen genom påpekanen att de kan uppdelas i en del som är kroppsligt förankrad samt

en del som inte är det. Också kopplingar mellan folketro om själen och skönlitteratur samt film görs.

Många, för en folklorist, bekanta trosföreställningar förklaras med utgångspunkt i själens väsen. Framställningen lider aningen av att Carlsson Werle önskar föra detta i bevis, i vissa fall på bekostnad av eventuella andra förklaringar till trosföreställningarna. Hos mig som läsare leder detta tyvärr till en viss misstänksamhet snarare än övertygelse om tolkningarnas giltighet.

Lena Marander-Eklund, Åbo

Kristina Ekerö Eriksson: *Årstafruns dolda dagböcker*. Norstedts, Stockholm 2010. 320 s., ill. ISBN 978-91-1-302451-6.

Märta Helena Reenstierna (1753–1841) har genom sina dagböcker förda mellan 1793 och 1839 gett oss den mest inträngande skildringen av livet på en svensk herrgård som vi äger. För alla kulturhistoriskt intresserade är hon en kär bekant alltsedan dagböckerna i tre band utgavs av Nordiska museet 1946–53 av Sigurd Erixon, Sigurd Wallin och Arvid Ståhlhane i urval och med förklaringar av Gunnar Broman. I den tidens utgivarverksamhet vid Nordiska museet drog man sig emellertid inte för att utelämnas avsnitt som ansågs olämpliga för publicering, såsom rörande alkohol och sexualia, vilket Bo G. Nilsson belyst i sin avhandling *Folkhemmets arbetarminnen* (1996). Märta Helena Reenstierna började därtill först 40 år gammal att föra anteckningar. Dessa omständigheter har motiverat den nyutkomna boken *Årstafruns dolda dagböcker*, som Kristina Ekerö Eriksson gav ut i augusti 2010. Ytterligare en anledning var att ett miniatyrporträtt av Märta Helena Reenstierna identifierades 2008, vilket nu fått pryda bokens omslag. Därigenom har hon fått ett levande ansikte.

Huvudkällan är trots allt de tre tidigare utgivna dagböckerna och Ekerö Eriksson smyger ofta in kortare eller längre citat ur dem genom kursivering; dock utan att ange datum för citaten. Hon poängterar i slutavsnittet att det är hennes tolkning som möter läsaren, men att hennes avsikt varit ”att skriva Märta Helena Reenstiernas sanna historia”. Hur nu detta går ihop? Att läsa dagboksnotiser dag för dag, år för år är tröttsamt, författaren har därför i stället sammanfört notiser med likartat innehåll i 27 avsnitt, vilket ger en mer sammanhållen läsning. I centrum står naturligtvis familjen men också Årsta i fest och vardag. Årstafrun var en levnadsglad dam som älskade att arrangera fester, men

psalmordet ”Glädjen och sorgen de vandra tillsammans” gör sig ständigt påmint. Själv skulle hon inte bara följa maken, den 20 år äldre ryttmästaren Henrik von Schnell, till graven utan också deras åtta barn. Begravningsklockorna ringde förr jämt, men Årstafrun fick då sitta hemma och sörja eftersom damerna enligt tidens sed inte deltog i begravningarna. Det var dåtidens barnsjukdomar som släckte livslågorna, en efter en. Endast sonen Hans Abraham nådde vuxen ålder och drucknade utanför Årsta. Märta Helena Reenstierna var innerligt fäst vid honom trots att han ideligen vållade henne bekymmer av olika slag.

Årsta är beläget i Brännkyrka socken strax söder om Stockholm och dagböckerna ger goda inblickar i vad tyska etnologer kallar ”Stadt–Land–Beziehung”. Stockholm hade en obeskrivlig lockelse genom alla nöjen och begivenheter som där ägde rum. Från Årsta forslades regelbundet frukt och grönsaker till staden och dessa inkomstgivande kontakter hade det varit intressant att få veta mer om. Men i *Årstafruns dolda dagböcker* är det främst de sociala kontakterna som belyses; före telefonen var det de personliga visiterarna som gällde. Genom dem befästes vänskapen mellan huvudstadens borgerskap och landsbygdens herrgårdsfolk. Middagar och andra bjudningar spelade en viktig roll och Årstafrun lade ner mycken kraft på arrangemangen, men såg därigenom också till att själv stå i händelsernas centrum. Oändliga mängder vita vaxljus stöptes för att de dukade borden skulle framstå i all sin glans. Årstadagboken ger inte minst en inblick i namnsdagsfirandets praxis medan födelsedagarna betydde mer i södra Sverige. Vid namnsdagarna flödade mycken tillfällighetspoesi och bland poeterna i Årstafruns umgängeskrets fanns ingen mindre än Carl Mikael Bellman.

Naturligtvis skulle inte denna herrgårdskultur vara möjlig utan de personliga insatserna från manliga och kvinnliga tjänare. Samtidigt präglades relationerna mellan herrskap och tjänstefolk av ständiga problem. Husaga utövades flitigt och det var ryttmästarens uppgift medan Årstafrun nöjde sig med örfilar. Fast herrskap och tjänstefolk levde tätt samman tillhörde de olika kulturer. Men att överskrida de sociala gränserna hade också sin lockelse t.ex. för Hans Abraham, som ofta fann sin tröst i pigkammaren.

Kristina Ekerö Eriksson har gjort sig väl förtrogen med såväl känt som okänt källmaterial kring Årstafrun. Av dagboksanteckningarna har en läsvärd familjebiografi vuxit fram insatt i kontextuellt sammanhang. Men